

אריאנה מלמד

השופטים שהעניקו בפסטיבל חיפה ציון לשבח ל"איבד פוגל את פוגל", הסרט שתיעד את חייו ויצירתו של דוד פוגל בסדרה "העברים", המעיטו לעשות. הסרט ראוי להרבה יותר מזה, ולו היה הדבר בידי הייתי מספרת להם שאוהביו – המעטים מדי – של פוגל בשירה ובפרוזה הכתובה בעברית זכו. יחד איתם, זכו גם מי שעוד יתאהבו בו: בניגוד ליוצרים אחרים שתועדו ב"העברים", סדרת הסרטים שמו"ביל יאיר קדר, תולדות חייו של האיש המלנכולי, רדוף השדים והנווד הזה, כמעט לא מוכרים מחוץ לחוגי החוקרים, וגם אלה שיש להם עניין בתולדות התרבות העברית הכתובה מתמעטים והולכים – ולכן הסרט חשוב כל כך. החשיבות לכדה לא מחוללת יצירה משמעותית, אבל 53 הדקות הדחוסות, היפהפיות של הבמאית והתסריטאית איילת עפרים, ששודרו בשבת ככאן 11 וזמינות במלואן בערוץ היוטיוב של התאגיד – פשוט מופתיות. צריך ללמוד את הסרט הזה במקום שבו אנשים לומדים לעשות קולנוע תיעודי כדוגמה מצוינת לתינועוד כלשי, לעבודה מושכלת ללא חומרים ויזואליים כתנועה, לאופן שבו נוצר מתח כמעט כלשי מחוברים שקולנוענים שונאים: ראשים מדברים וטקסטים כתובים. פוגל הוא איש החידה של ראשית ימי הספרות העברית. למעשה, הוא לא "יוצר עברי" במונח המקובל: הוא חי בפלשתינה רק שנה אחת, כשנישא בשנית ונולדה לו בת, ואז עזב במיאוס את תל אביב מוכת ה"פרובינציאליות וקטנות המוחין". מעולם לא היה ציוני, מעולם לא התעניין באמת ביישוב העברי המתהווה. הוא היה סופר אירופאי בנשמתו, נע ונד בין רוסיה, אוסטריה, צרפת. חוסר המנוחה והתלישות, יחד עם תחושת שיממון מתמדת, הם מן הנושאים המובילים בשירה המודרניסטית הנפלאה שלו, שלא היו לה די קוראים כדי להשאיר חותם בעת שפורסמה לראשונה. האם בכלל רצה בקוראים? אני משעול, מנחם פרי, מייק גלזמן וג'וליה פרמנטו הם בין האנשים שנקראו לפענח את חידת חייו

53 דקות מופתיות על איש שהיה חידה

"איבד פוגל את פוגל" מתחקה בחוכמה ובערמומיות אחר תולדות יצירתו של המשורר דוד פוגל. את הסרט הזה צריך ללמד בכל מקום שבו אנשים לומדים ליצור קולנוע תיעודי

דוד פוגל, מתוך "איבד פוגל את פוגל". סרט על חיים סחופים בצל שתי מלחמות עולם ועל חיי כתיבה רבי עוצמה
צילום: מכון גגיים

וכתיבתו בסרט, אבל המשכנעת מכולן היתה לילך נתנאל שדיברה על הצפנה מכוונת, ניסיון מכוון למחוק את כתיבתו שלו ולהותיר רק קצה חוט. היא עצמה מצאה את "רומן וינאי" – יצירה מדהימה בכתב יד ועיר וצפוף על פני 15 גיליונות נייר, רומן אירוטי שאיש לא הכיר ופוגל גנו, לגמרי במקרה. זהו סיפור על משולש יחסיים רעיל בין פוגל לבין אשה מבוגרת ממנו כמעט, וביתה בת ה-11. אם יש בי טרזניה אחת כלפי הסרט, היא כרוכה בהתעלמות מן האופי הפדופילי של היחסים הללו, אבל אולי ההתעלמות נבעה מחוסר מידע.

תבנית נוף מולדתו ברוסיה היא "עיריה מרופשת, משעממת", בתוכה גדל כאופוזיציונר לכל מהלך חיים מקובל, וממנה ניסה לברוח מוקדם ככל האפשר גם ההימלטות שלו היו חסרות מול: לווינה הגיע מעט לפני מלחמת העולם הראשונה, ובתחילתה נעצר כנתיני רוסיה במחנה המעצר החל לכתוב. הוא יכול היה, כפי שמנחם פרי מציין, לכתוב ולפרסם בידיש ואפילו למצוא קהל קוראים גדול למדי ליצירתו, אבל הוא נחר בעברית שהיתה "עברית מומצאת" – איש מגיבוריו או מן החוג החברתי שלו לא דיבר כך ולא כתב כפי שהוא כתב. הבחירה – אם היתה זו בחירה – לחיות כצל עובר אולי סייעה לו לכתוב ללא מעצורים ועכבות, וכך נולד "חיי נישואין" הנפלא שלו – פרמנטו מייטיבה לתארו כרומן אירוטי מסעיר, מטלטל ומטריד – אבל ודאי לא תרמה דבר לחותם שרצה, או לא רצה, להשאיר בשדה הספרות.

זהו סרט על חיים סחופים בצל שתי מלחמות עולם ועל חיי כתיבה רבי עוצמה, חוקים מן המלחמה מות ומן השכחה. פוגל הסתתר בעיר אוטוויל שבצרפת יחד עם אשתו וביתו אחרי שהסתיימה ההרפתקה הארץ-ישראלית הלא מוצלחת שלו. בגינת הפנסיון שבו התגורר, קבר את כתביו. אחרי שנתפס, נשלח למחנה המעצר

דראנסי ומשם לאשוויץ ואל מותו. כתביו נמצאו והגיעו לידי המו"ל והעורך אשר ברש. מכאן מתחיל סיפור האהבה הגדול של יוצרים וחוקרים שהפיחו חיים בכתוב: נתן זך שסבר כי הוא משורר טוב מאלתרמן וחשוב לפחות כמו ביאליק, דן פגיס שהתקין אסופה משיריו לדפוס, מנחם פרי שהציל את "חיי נישואין" מן הנשייה, לילך נתנאל שמצאה רומן שלם – כל אלה מתועדים בסרט והופכים למעשה גדול אחד של הערכה מקצועית ולהט תרבותי נדירים כל כך בחיי הספרות שלנו.

מעולם לא היה ציוני, מעולם לא התעניין באמת ביישוב העברי המתהווה. חוסר המנוחה והתלישות, יחד עם תחושת שיממון מתמדת, הם מן הנושאים המובילים בשירה הנפלאה שלו

בחוכמה, בערמומיות ובבחירות ויזואליות ועיצוביות מצוינות, הסרט מצליח להיות הרבה יותר ממעקב צמוד אחר תולדות יצירתו של פוגל. מסדרונות של חדרי מלון אנונימיים ומשרדים מופיעים במעברונים משר בקריינות מצוינת לפיסת ביורגריה; חלק מן המראוינים מצולמים בחדר חסר אישיות שכזה; קטעי הארכיון הגנריים, התקופתיים בשחור-לבן, תמיד מנומקים. הסצינה הוויזואלית הבלתי נשכחת מצויה במקום שבו מופיעה על המסך מין תפאורה של חדר שקירותיו עשויים מדפים בכתב היד הזעזערי של פוגל, ועל הקיר האחורי, זה שמצוי מול הצופה, מוקרן קליפ ארכיוני של נוי פיר רחוב אירופי בראשית המאה העשרה. הדימוי הזה לוכד את פרגל הנווד, התלוש, שקיומו היחיד בעיני עצמו היה בכתביו בשפה המזרחית הזאת, בעוצמה ובחוכמה. הצפייה בסרט מסקרנת די הצורך למהר לספרייה הקרובה ולשאול אם יש "תחנות כבות", "רומן וינאי" ו"חיי נישואין". ואם אין – לבקש שיומינו.